De wereldvreemde "blijde boodschap" van Jeremy Rifkin

Door Manu Dierickx Visschers
Bestuurslid Libera!

De Tijd besteedde in haar weekendeditie van 15 mei opvallend veel aandacht (drie pagina'!) aan de boodschap van de Amerikaanse econoom Jeremy Rifkin. In deze kwaliteitskrant werd hij zowat opgehemeld als de nieuwe goeroe wiens radicale inzichten (eindelijk) de definitieve oplossing voor onze meest prangende wereldproblemen lijken aan te reiken: "Je kan een cinemacomplex vullen met verlichte geesten die pleiten voor duurzame ontwikkeling. Heel af en toe steekt er eentje bovenuit. Zoals Jeremy Rifkin, de Amerikaanse goeroe van het groene denken." Maar wanneer er in dit soort bewoordingen over hedendaagse politieke denkers gesproken wordt, is toch enige voorzichtigheid, ja zelfs achterdocht, vereist. Vooral wanneer zo iemand bij nader toezien blijkt te pleiten voor de afschaffing van de eigendomsrechten die de basis van ons huidige economische welvaart vormen.

The world according to… Jeremy Rifkin

Reeds gedurende enkele jaren en in diverse publicaties waarschuwt de Rifkin voor de desastreuze economische en milieugevolgen van onze olieverslaving en verbaast hij zich steeds meer over de kortzichtigheid van (vooral de westerse) wereldleiders om deze fundamentele problemen aan te pakken. Niets nieuws onder de zon, en wellicht nog terecht ook. Maar sinds kort gaat hij een stap verder want als antwoord op deze vermeende kortzichtigheid pleit hij voor een "empatische revolutie" in ons denken en handelen door afstand te nemen van de grondslagen van onze samenleving die uit de Verlichtingen stammen.

Volgens Rifkin kan je die (blijkbaar vooral westerse) kortzichtigheid immers "maar verklaren als je de intellectuele referentiekaders begrijpt die ons handelen en denken sturen. Die komen nog steeds in grote mate voort uit wat de verlichtingsfilosofen ons in de 18de en 19de eeuw hebben aangereikt, bij het ontwaken van het tijdperk van de vrije markt en de natiestaten. 'Adam Smith zei: 'De mens is een autonoom wezen, gedreven door eigenbelang.' Jeremy Bentham orakelde: 'We zijn gedreven door een zoektocht naar bevrediging', het utilitarisme'. Charles Darwin was ervan overtuigd dat onze drijfveer reproductie is, terwijl Sigmund Freud stelde dat we seksueel gerichte wezens zijn die hun libido onder controle moeten krijgen. Die verzameling van ideeën raakte ingebed in ons denken, onze manier van opvoeden, ons onderwijs, onze overheid, onze economie." Dit gaat toch wel wat kort door de bocht wanneer je vaststelt hoe deze denkers van diverse pluimage en met sterk uiteenlopende inzichten zomaar op één hoop gegooid worden.

Dit weerhoudt de Tijd er niet van om Rifkin te zien als "de geestelijke vader van wat hij de Derde Industriële revolutie noemt. Het is een uniek moment waarin een energierevolutie samenvalt met een communicatierevolutie en een groter empatisch bewustzijn. Van de jagers-verzamelaars over de grote landbouwgemeenschappen, de industriële in de 19de eeuw en de tweede industriële revolutie van de massaconsumptiemaatschappij in de 20ste eeuw: telkens gingen nieuwe landbouw- en energiesystemen gepaard met communicatierevoluties die nodig waren om die systemen te managen. Dat leidde tot steeds complexere samenlevingen die het bewustzijn veranderen. Nu zijn we klaar voor een nieuwe bewustzijnssprong, zegt Rifkin. De internetrevolutie en de revolutie rond hernieuwbare energie zullen daar de drager van zijn."

Volgens Rifkin hebben we zelfs een Tweede Verlichting nodig waarbij we afstand doen van de verkeerde denkbeelden uit de eerste: “We zijn geworden wat we denken dat we zijn. Maar, als dát is wat we zijn – rationeel, berekend, utilitair, competitief, roofzuchtig, materialistisch, egoïstisch, hedonistisch en libidogedreven – dan zijn we ten dode opgeschreven. Hoe in godsnaam gaan 6,8 miljard mensen samen een geciviliseerde globale maatschappij creëren gebaseerd op rechtvaardigheid en duurzaamheid als dat onze natuur is?” Merk hier terloops op hoe lijst met opeenvolgende eigenschappen als het ware steeds negatiever wordt, zelfs bijna stoemelings: van “rationeel”, wat minstens als neutraal beoordeeld kan worden, naar het ronduit negatieve of zelfs verwerpelijke “roofzuchtig, materialistisch, egoïstisch en hedonistisch. Hierdoor wordt dan ook geïnsinueerd dat iemand die rationeel en competitief handelt, automatisch een hedonistische egoïst en roofzuchtige materialist is.

Je kan misschien verbaasd zijn dat iemand die de raadgever is van EU-Commissievoorzitter Barroso, van de Duitse bondskanselier Merkel en van de Franse president Sarkozy, zomaar dergelijke gratuite beweringen kan uitkramen. Maar de Tijd stelde vol bewondering vast naar aanleiding van zijn blitzbezoek aan Brussel: “Aan het woord: Jeremy Rifkin, econoom en futuristisch denker over duurzame economische modellen. In het publiek: het kruim van de Belgische bedrijfsleiders. Je zou verwachten dat die laatsten hoofdschuddend de zaal verlaten na het horen van zoveel sof speak. Maar dat doen ze niet. Ze luisteren aandachtig naar wat Rifkin, gastspreker tijdens de eerste Economic Encounter van Econopolis (het economisch adviesbureau van Geert Noels en Geert Wellens) te vertellen heeft.” Er wordt blijkbaar weinig tot geen inhoudelijk weerwerk tegen zijn wereldvreemde ideeën geboden.

Laten we daarom de ideeën van Rifkin wat grondiger bekijken en op hun waarde en realiteitszin toetsen aan de hand van drie veelzeggende citaten uit zijn artikel “Empathic civilization: is it time to replace the American Dream?” van 22 februari 2010.

Adam Smith en “Man as an anxious animal.”

In het eerste citaat legt Rifkin een verband tussen het (in zijn ogen verwerpelijke) Verlichtingsdenken en de ontwikkeling van de Amerikaanse Droom in een poging om dit denken over de Amerikaans Droom onderuit te halen:

“The American Dream was spawned in the afterglow of the Enlightenment more than two centuries ago, at the dawn of the modern market economy and the nation-state era. Enlightenment philosophers painted a new picture of human nature more in line with the new market forces that were promising a qualitative uplift in the standard of living of human beings. For 1500 years, during the feudal and medieval periods, the Church’s dark view of human nature prevailed. […] The Enlightenment philosophers views were a breath of fresh air, promising that market forces, if left unhindered by government, would guarantee every person the opportunity to improve his or her station in life. John Locke, Adam Smith, René Descartes, Marquis de Condorcet and other Enlightenment sages were of the belief that <u>human beings were, by nature, materialistic, self-interested, and driven by the biological urge to be propertied</u>, autonomous, independent and self-sufficient and sovereign over their own domain. Today, that dream is still fiercely championed by libertarian ideologues and tea party populists. Their increasingly shrill defense of the American Dream, however, seems almost panic stricken in tone, suggesting a desperate effort to hold on to a belief that may, in fact, be passing away”.

Het laatste deel van dit citaat toont alvast de ware drijfveer van Rifkin, zijn afkeer van het "libertarisch denken" en van het geloof in de Amerikaanse Droom. Het is alvast bekend dat Rifkin weinig gehoor krijgt in zijn vaderland ("geen sant in eigen land"), dus heeft hij zijn consultancy diensten maar aangeboden aan de EU-instellingen en bepaalde EU-landen die blijkbaar voor hun Europees model graag wat erkenning applaus krijgen van een "Amerikaanse econoom" als ultiem keurmerk (zie hiervoor zijn artikel in the Washington Post van 31 oktober 2004, 'America, wake up to the European Dream'). Rifkin laat er zich wellicht graag voor betalen.

Maar laten we vooral wat dieper ingaan op zijn stelling dat de Verlichtingsfilosofen een mensbeeld aanhingen dat materialistisch, autonoom en zelfstandig is, en gedreven door eigenbelang, en dat vrije markten hiertoe de ideale omgevingsfactoren vormen. Wat is nu hiervan aan? We gaan daarom te rade bij de inzichten van de vrije marktdenker bij uitstek van de Verlichting, Adam Smith. Want bij nader toezien blijkt Adam Smiths mensbeeld veel genuanceerder te zijn dan wat Rifkin laat uitschijnen. Dit is ook de mening van Dirk Verhofstadt in zijn recensie over twee boeken over Adam Smith (en je kunt Dirk Verhofstadt er toch niet van verdenken een libertariër te zijn) (www.liberales.be/boeken/smiththeory):

"'Man is an anxious animal.', zo schrijft de Schotse econoom en moraalfilosoof Adam Smith in zijn Lectures on Jurisprudence. Hiermee bedoelde hij op de natuurlijke angst van de mens voor de mening van anderen. Elke handeling wordt immers teruggekaatst door anderen en de mens is voortdurend bezorgd hoe de anderen op hem reageren. Deze vaststelling is ook de kern van Adam Smith's meesterwerk The Theory of Moral Sentiments waarin hij op zoek gaat naar het bestaan aan sympathie enerzijds en de angst op onbegrip op afkeuring anderzijds steeds aanwezig. Adam Smith ziet de moraal als resultante van de in het maatschappelijk proces betrokken individuen. Hiermee ontstaat een meer genuanceerd beeld van Adam Smith die als auteur van An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations niet alleen wordt beschouwd als 'de vader van de economie' maar verkeerdelijk ook als een asociaal denker die met zijn theorie over 'de onzichtbare hand' het eigenbelang en de zelfzucht zou ophemelen. Dat laatste klopt niet. Adam Smith hemelt het eigenbelang niet op. Integendeel, hij hekelt meermaals onbeperkte eigenbaat, maar ziet het als een objectief gegeven, een menselijke drijfveer die er niet alleen toe leidt dat men zelf voordeel geniet maar ook dat anderen er baat bij hebben. Adam Smith ziet de mens als een sociaal wezen die rekening houdt met de anderen en streeft naar begrip en waardering van anderen."

Ook de Nederlandse filosoof A.J. Kerkhof doorziet het verband tussen zelfzucht en medelijden waarnaar zowel voor- als tegenstanders van Adam Smith zo vaak verwijzen. Telkens halen ze hierbij de openingszin van sectie drie van Deel I van de 'Theory of Moral Sentiments'aan: "Hoe zelfzuchtig de mens ook verondersteld kan worden te zijn, er zijn duidelijk beginselen in zijn natuur, die het lot van anderen voor hem van belang doen zijn en hem hun geluk noodzakelijk maken, ook al levert hem dan niets anders op dan het plezier het te zien.' Sommigen wijzen op de negatieve lading van het woord 'zelfzuchtig' maar Kerkhof wijst er terecht op dat dit woord in de context van de 'Theory' niet bedoeld werd als iets moreel verwerpelijks. Het betekent enkel dat de mens weliswaar geïnteresseerd is in zijn eigen lot (en wie kan hem dat kwalijk nemen?), maar tevens zo gemaakt is dat hij zich – tenminste onder bepaalde omstandigheden – ook het lot van anderen in meer of mindere mate aantrekt of er oog voor heeft.

In zijn recensie van “the theory of moral sentiments” komt Patrick Van Schie van de Nederlandse Teldersstichting tot eenzelfde conclusie en diept hij het mensbeeld en de moraalvisie van Smith verder uit:

“In ‘The theory of moral sentiments’ brengt Smith, als een ware representant van de Schotse Verlichting, in kaart aan welke emoties mensen zoal onderhevig zijn, hoe die emoties zich tot elkaar verhouden en hoe zij kunnen worden gerubriceerd. Maar bovenal legt hij een verband tussen die gevoelens en het ontstaan van morele oordelen. Smith verwerpt de gedachte als zou de moraal van hogerhand – door God – zijn gegeven. Volgens hem is moraliteit een voortbrengsel van het sociaal verkeer tussen mensen. Zijn analyse rust op het begrip ‘sympathy’ […]. Hij gebruikt het woord ‘sympathy’ om uitdrukking te geven aan ons vermogen ons in een ander persoon te verplaatsen en met hem of haar mee te voelen, de emoties te ondergaan die die persoon in een bepaalde persoon blijkbaar – gelet op wat wij waarnemen – ondergaat. Dat wij bij ons in iemand kunnen verplaatsen, betekent niet automatisch dat wij voor hem of haar warme gevoelens koesteren. De ‘sympathy’ van Adam Smith laat zich eigenlijk het beste vertalen met het tegenwoordig populaire begrip empathie, oftewel inlevingsvermogen.”

Smith had dus al oog voor de belangrijke en uniek-menselijke eigenschap van empathie en het belang van sociale relaties als grondslag van de moraal. Maar tegelijkertijd nuanceerde hij het menselijk vermogen van empathie als gevolg van zijn cognitieve beperkingen:

“Smith betoogt ook in The theory of moral sentiments dat het in de aard van de mens besloten ligt dat hij eerst en vooral zijn eigenbelang zal dienen en zich daarover zorgen maakt. Smith illustreert dit aan de hand van een zeer menslievend filosoof die het bericht verneemt dat China getroffen is door een aardbeving waarbij miljoenen mensen om het leven gekomen zijn. Deze filosoof zal zeker het lot van de omgekomen Chinezen beklagen, hij zal wellicht bepeinzen hoe broos het menselijk leven is, misschien zal hij zich afvragen – al iets praktischer – welke gevolgen deze verschrikkelijke gebeurtenis krijgt voor de handel tussen zijn eigen land en China, maar hij zal daarna ongestoord gaan slapen alsof er niets was gebeurd. Terwijl dezelfde filosoof wanneer hij wist dat de volgende dag zijn pink werd geamputeerd, waarschijnlijk de hele nacht geen oog zou dicht doen. Niemand zal de filosoof aankijken op dergelijk gedrag. Pas zodra een kwaadaardige filosoof in die situatie andere mensen zou opofferen indien hij aldus de amputatie van zijn pink kon voorkomen, zou deze filosoof op een muur van verontwaardiging en scherpe afkeuring stuiten.”

In elk geval blijkt duidelijk dat Adam Smith, als een van de grondleggers van het liberalisme, bijzondere aandacht had voor het geluk van de medemens en van de ganse maatschappij. Tal van zijn volgelingen hebben het belang dat hij hechtte aan de economische vrijheid eenzijdiger en meer in absolute wijze opgevat dan hijzelf ooit bedoelde. Daarmee miskennen ze de bijzondere menselijkheid en sociale ingesteldheid die Adam Smith in zijn geschriften tentoonspreidde. Patrick Van Schie verwoordt dit als volgt:

“Smith maakte in dit werk korte metten met de veronderstelling, zo niet de vileine beschuldiging door socialisten en christen-democraten, als zou het liberalisme er een ‘atomistische’ mensvisie op na houden. In die voorstelling van zaken zouden de individuen in het liberalisme als los zand aan elkaar hangen, of uit elkaar drijven. Individuen zouden zich niets van elkaar aantrekken tenzij zij elkaar kunnen gebruiken om zo een eigen voordeel – vaak ten kosten van elkaar – te behalen. Dit is een – al dan niet bewust – valse voorstelling van zaken. De liberale theorie van Adam Smith kan dit goed illustreren: zij is bij uitstek een

sociale theorie, van individuen die wel hun eigen belang behartigen (niet te verwarren met het vertonen van egoïstisch gedrag) maar zich tevens in hoge mate op elkaar richten, zich daarbij verplaatsen in elkanders positie, met de ander meevoelen en uiteindelijk zelfs hun eigen voordeel over goed en kwaad ontlenen aan hun sociale omgeving."

Een eerste conclusie is dus dat ook Rifkin zich hiertegen bezondigt. In zijn drang om de zogenaamde populisten van de Tea Party beweging in de VS aan te vallen, maakt hij een karikatuur van de weloverwogen en genuanceerde inzichten van Smith en negeert hij een aantal cruciale thema's in Smiths denken, zoals het belang van empathie, of 'sympathy' in de woorden van Smith. Maar hierdoor ondermijnt hij ook de morele en intellectuele grondslagen van de economische groei en welvaart in het westen. Het ware intellectueel eerlijker geweest erop te wijzen dat de economische wetenschap in haar drang naar de ontwikkeling van wiskundige modellen een aantal basisinzichten van Smith vergeten is.

Rifkin presenteert"nihil novi sub sole": Teilhard de Chardin en de noösfeer

In een tweede citaat gaat Rifkin dieper in op het belang en omvang van een groeiend wereldgeweten waarvoor vooral jongeren vatbaar blijken:

"Interestingly, a younger generation of Americans is growing up in a very different world than the one described by the Enlightenment thinkers. […] Surveys show that the millenial generation in the United States is much more likely than older generations to feel empathy for others. They are far more concerned with the planetary environment and climate change and more likely to favor sustainable economic growth. They are also more likely to believe that government has a responsibility to take care of people who can't care for themselves, and are more supportive of a bigger role of government in providing basic services. They are more supportive of globalization and immigration than older generations. […] In short, they favor a world of inclusivity over exclusivity, and are more comfortable in distributed networks than in old fashioned centralized hierarchies that establish boundaries and restrictions separating people from one another.

The new sensibilities of the younger generation are beginning to usher in a different idea about human nature and the dream that accompanies it. Today's youth find little value in the Enlightenment caricature of human nature as rational, calculating, detached and utilitarian. They prefer to think of human nature as empathic, mindful, engaged, and driven by the intrinsic value and interconnectedness of life. Homo sapiens is being eclipsed by homo empathicus, as they shift their horizon from national markets and nation-state borders to a global economy and a planetary community. Even their preferred indicators of economic progress are shifting, from the crude calculation of gross domestic product and per-capita income to more sensitive social indicators – like health and longevity, social equality, safe communities, clean environment, etc. – that measures the well-being of the broader community."

Wellicht is het weinig geweten, maar deze 'revolutionaire' ideeën van Rifkin zijn niet nieuw en vormen veeleer een bewerking van de diverse theorieën over de "noösfeer" (of de sfeer van het menselijk denken) die opgang maakten in het begin van de 20ste eeuw. Wellicht de bekendste filosoof die hierover schreef was de Franse Jezuïet en paleontoloog Pierre Teilhard de Chardin. Voor Teilhard is de noösfeer ontstaan en opgebouwd uit de interactie van menselijke gedachten. Hoe meer de mensheid zich organiseert in steeds complexer wordende sociale netwerken, hoe groter de bewustwording van deze noösfeer zal worden. Dit vormt een

logisch gevolg van Teilhards “Wet van Complexiteit/Bewustzijn” dat gaat over de aard van de evolutie in het heelal.

Teilhard beweert bovendien dat de noösfeer groeit naar een steeds sterker wordende integratie en unificatie die uiteindelijk zal uitmonden in het Omegapunt dat hij als het eindpunt van de geschiedenis zag. Volgens deze leer, door anderen verder uitgewerkt, zal het complexer worden van de menselijke culturen en talen leiden tot een versnelling van de evolutie waarin de culturele evolutie sneller zal verlopen dan de biologische. Recente inzichten van menselijke ecosystemen en van de menselijke impact op de biosfeer legden een verband tussen het begrip duurzaamheid en de co-evolutie en de harmonisering van de culturele en biologische evolutie. Het politieke systeem dat hieruit zou moeten voortvloeien, wordt zijn bestempeld als de “noöcratie”. Met dit pleiten voor een nieuw politiek systeem van besluitvorming mag het dan ook geen verrassing zijn dat de aanhangers van deze theorie, zoals Rifkin, zich blijkbaar verzetten tegen het concept van natiestaten en op nationale leest gestoelde democratische verkiezingen.

Hierboven hebben we al vastgesteld dat ook Adam Smith zijn mensbeeld steunt op het (toenemend) empatisch vermogen, maar tegelijkertijd inziet dat deze menselijke empathie beperkt wordt door de begrenzing van de menselijke cognitieve vermogens. Na de eigen belangen van iedere mens komen die van zijn kinderen, dan die van zijn ouders, en dan die van zijn andere familieleden. Ieder mens zal verder gewoonlijk de belangen van zijn medeburgers in de natie hoger stellen dan die van verre volken, maar iets anders mag niet van de mens worden gevergd: “the care of the Universal happiness of all rational and sensible beings, is het business of God and not of man. To man is allotted a much humbler department, but one much more suitable to the weaknesses of his powers, and to the narrowness of his comprehension; the care of his own happiness, of that of his family, his friends, his country.” Maar wanneer je beweert dat de mens steeds dichter bij God komt (Teilhard stelde dit Omegapunt gelijk met God), dan is het logisch om te verklaren dat mensen zich met de ganse wereld kunnen vereenzelvigen. Maar helaas voor Teilhard en zijn aanhangers is hiertoe nog geen empirisch bewijs, laat staan definitief uitsluitsel, geleverd.

Samengevat stellen we vast dat Rifkin zich blijkbaar aansluit bij een denkhypothese, of zelfs een filosofische leer, die weliswaar enkele interessante inzichten verschaft (vooral dan van Teilhard) of tot enkele spirituele overpeinzingen kan leiden, maar die bij nader op geen enkele empirisch-wetenschappelijke onderbouwing steunt. Om dan vervolgens hieruit allerhande politieke conclusies trekken, zoals de opheffing van eigendomsrechten, de verwerping van de vrije markteconomie of de vervanging van de natie-staat (en dus blijkbaar ook van de nationale democratie) door een vaag concept van een empatische wereldgemeenschap, toont aan hoe (gevaarlijk) lichtzinnig bepaalde “goeroes” kunnen zijn. Enkele filosofische bespiegelingen plaatsen is één ding, maar het bestuur van een land, laat staan de oplossing van wereldproblemen baseren op deze filosofische gemeenplaatsen en vage hypothesen is andere koek. Hiervoor zijn toch zorgvuldiger opgestelde analyses nodig.

Rifkins wishful thinking

In het derde citaat schetst Rifkin zijn ideale toekomstbeeld:

“All across America, our nation’s teens are performing hundreds of hours of community service as a part of their formal educational requirements. In school, they are learning that every activity they engage in – the food they eat, the car they drive, the clothes they wear –

comes with a carbon footprint and affects the well-being of every other human being and fellow creature on Earth. […] Their reality is being lived out on a digital commons and in social spaces on the World Wide Web. Today's youth are globally connected. They are sharing information, knowledge, and mutual aid in cyberspace chat rooms, apparently unaware of the so called 'tragedy of the commons'. They have little regard for traditional property rights – especially copyrights, trademarks and patents – believing information should run free. They are far more concerned with sharing access than protecting ownership. […]

If we listen very closely, we can hear the whisper of a new dream in the making, one based on what the youth around the world are beginning to call 'quality of life'. In this new world, the American Dream seems almost provincial, even quaint, and entirely unsuited for a generation that is beginning to extend its empathic sensibility beyond national identities, to include the whole of humanity and the entirety of the planet as their extended community. If the American Dream served as the gold standard for the era of national markets and nation-state governments, the dream of 'quality of life' becomes the standard for the emerging biosphere era. In this new, more expansive human setting, libertarian cries and tea party bravado suddenly seems far less significant. The assumptions about human nature and the meaning of the human journey that are bound up with the conventional American Dream, which motivate much of the current political brouhaha, are more like a faint echo of the past than a clarion call for the future. The empathic civilization looms on the horizon."

Vooreerst blijkt Rifkin niet helemaal consistent te zijn met enkele van zijn vroegere ideeën. In zijn artikel 'Virtual companionship' dat op 10 oktober 2006 in The Boston Globe werd gepubliceerd, plaatst Rifkin (terecht) grote vraagtekens bij de "digitalisering" van ons sociaal of maatschappelijk weefsel:

"Frankly, it's hard to know whether to laugh off such technological pretensions as sadly pathological or whether to be truly frightened. There is no doubt that a growing number of young people find themselves enmeshed in virtual worlds where make believe substitutes for real-life experience. With 'affective computing' looming on the horizon, the truly lonely can look forward to interacting with silicon companions, emotionally programmed to empathize and even care, to be a friend, and an intimate confidant. Progress? Surely we can do better."

Merk hierbij dus op hoe hij net twijfels heeft bij de virtuele werelden die uitgaan van de jongeren. Maar deze computer- of internetverslaafde jongeren passen niet langer in zijn pleidooi tegen de American Dream, dus hemelt hij ze nu maar op als de nieuwe "übermenschen" (in de Nietzchiaanse betekenis van het overstijgen van de menselijke natuur) die de wereld zullen veranderen. Hij vergeet hierbij wellicht dat ook jonge mensen veranderen en volwassen worden wanneer zij met de harde werkelijkheid of weerbarstige realiteit worden geconfronteerd.

Uit dit derde citaat blijkt vooral een diep verlangen van Rifkin naar een erkenning van zijn antikapitalistische ideeën, een erkenning die hij helemaal niet gevonden heeft in zijn thuisland, maar binnen de EU, en dan vooral het Europees Parlement, heeft hij een gewillig oor gevonden. Met Rifkins denkbeelden (ik zou bijna durven zeggen "voodoo-economics") hopen de EU-instellingen er hun beleidsbeslissingen enigszins mee te legitimeren (lees hiertoe ook het nieuwe boek van Derk-Jan Eppink: "De Toren van Babel staat in Brussel"). Maar bovenal lijkt Rifkin een zeer handige verkoper van zijn consultancydiensten te zijn door heel wat hype en belangstelling rond zijn ideeën te creëren. Want naar eigen zeggen leidt Rifkin een "global economic development team" dat "is the largest of its kind in the World and is

working with cities, regions and national governments to develop master plans to transition their economies into post-carbon Third Industrial Revolution infrastructures". Merk hierbij op dat zijn klanten vooral overheden zijn: die zijn vaak snel tevreden met het kopen van gebakken lucht, zolang het hen mediabelangstelling en dus stemmen opleveren. Het zal hen worst wezen dat de belastingsbetaler overal in Europa hiervoor opdraaien.

Ernstig blijven en terugkeren naar de kern van de zaak

Laten we daarom de wereldvreemde denkbeelden van Rifkin maar links liggen, waar ze ideologisch ook thuis horen. Het is beter onze inspanningen te richten op de noodzakelijke beleidsaanbevelingen en empirisch bewezen vaststellingen zoals Marc De Vos die in zijn boek "After the meltdown – the future of capitalism and globalization in the age of the Twin crises" correct beschrijft:

"Capitalism's worst crisis in 75 years has brought a lot of scorn and populist rhetoric, but no alternative model. In the developed world, state capitalism has initially returned to help save capitalism from itself, not to replace it. The future of economic globalization now lies in the balance. If the greatest prosperity for the greatest number remains humanity's ambition, if harmony and peace among nations remains our wish, then the world needs a fair and integrated global economy as a necessary, though not sufficient, precondition.

"This requires the audacity to defend market capitalism in the rubble of the crisis, not because of ideology, but because of economic science and historical experience. We need to remind ourserlves that liberal capitalism is the natural pendant of democracy and emancipation, while state capitalism is the natural pendant of autocracy and subjugation. We also need honesty to recognize the failures of liberal capitalism. One cannot build an entrepreneurial market economy upon the quick-sands of a deregulated financial economy. A regulated free market is no oxymoron. [...]

Dosmestically, developed economies will have to learn to use the recently acquired powers of Keynesian and state capitalism more wisely than in the past. We need a smart state. We need a fiscally responsible state. We need a state that is an efficient, effective and strategic partner for long term private sector growth and competitiveness. This requires an enabling state, much more than a deciding state. The state should be the partner of the market, not the owner of the manipulator of the market. Governments should not pick economic winners and losers. The state may be back, but the politicians should stay modest."

Om dit streefdoel van een "slimme staat" te bereiken moeten we opnieuw grondig nadenken over de onverbrekelijke band tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, zoals de 'founding fathers' van het klassieke liberalisme dit al ten tijde van de Verlichting zo voortreffelijk gedaan hebben. Enerzijds kan je maar vrij zijn om te handelen wanneer je bereid bent om de verantwoordelijkheid voor je daden te dragen, en anderzijds kan je maar verantwoordelijk handelen wanneer je (daadwerkelijk) vrij bent. Dit laatste vormt voor vele moraalfilosofen zelfs de basisvoorwaarde voor het moreel handelen. Essentieel hierbij zal een herijkte of slimme invulling van de eigendomsrechten moeten zijn, niet de afschaffing ervan, zoals Rifkin voorstelt. Hoe kunnen we de eigendomsrechten zo benaderen dat ze de band tussen vrijheid en verantwoordelijkheid versterken? Daarom moeten we terug naar de grondslagen en bestaansredenen van het eigendomsrecht.

Boudewijn Bouckaert verwoordt het cruciale maatschappelijk belang en meerwaarde van eigendomsrechten mooi in het boek "De economische analyse van het recht" van W.C.T. Weterings (red.):

“Het eigendomsrecht is dan ook de basis van de markteconomie. Door het ruilen van goederen/eigendomsrechten wordt de maatschappelijke welvaart vergroot (in een situatie van schaarste). [...] Het verhandelen van goederen en diensten kan dan ook tot efficiënte resultaten leiden. De welvaart van de betrokken partijen neemt toe door een ruil. Ruilen kan echter alleen plaatsvinden bij voldoende bescherming van eigendomsrechten tegen de overheid of andere particulieren. Bij afwezigheid van (voldoende beschermde) eigendomsrechten zullen er geen transacties met betrekking tot schaarse goederen zijn, althans de transacties zullen niet op het optimale niveau liggen, en mogelijkheden om de maatschappelijke welvaart te maximaliseren, zullen onbenut blijven.”

Deze eigenschap van eigendomsrechten wordt zo gemakkelijk door de (goedbedoelende) overheid vergeten. Maar Boudewijn Bouckaert ziet nog een andere meerwaarde: “Eigendomsrechten hebben niet alleen een economische functie. Eigendomsrechten hebben bijvoorbeeld ook een politieke functie. Een systeem van private eigendomsrechten beschermt de burgers tegen willekeurig overheidsingrijpen en maakt het voor de burgers mogelijk om op een onafhankelijke wijze welstand te verwerven.” Hierin ligt trouwens het grootste gevaar vanuit het staatskapitalisme voor de individuele vrijheid binnen de samenleving. Met het staatskapitalisme (in bijv. Rusland of China) dreigen private eigendomsrechten zeer gemakkelijk opzij geschoven worden wanneer de overheid meent dat haar economische belangen geschaad worden. Hierdoor worden de mensen volledig afhankelijk van de goodwill van de overheid. Private eigendomsrechten, zoals John Locke al erkende, vormen een noodzakelijke voorwaarde voor de individuele vrijheden. Zonder deze economische onafhankelijkheid kan er geen middenklasse groeien, en is er enkel maar de elite van enkelen tegenover de massa.

Dit alles brengt ons tot twee essentiële maatschappelijke thema’s die we binnen Libera! zeker verder moeten onderzoeken. Enerzijds worden de eigendomsrechten in de reële economie door de interventionistische overheid voortdurend en steeds meer onder druk gezet. Zo zijn er de talloze wetten en regeltjes die het vrije gebruik van onze eigendomsrechten sterk inperken, zoals de huurwetgeving, de ruimtelijke ordening, bepaalde vormen van milieuwetgeving, of ons verbieden vrijelijk bepaalde economische activiteiten te ontwikkelen, bijv. als gevolg van de vele vergunningstelsels, zoals deze voor reisbureaus, hotels, arbeidsbemiddelingsbureaus, de bouw en het beheer van rusthuizen, kinderdagverblijven ... Hoe kunnen we aantonen dat deze vele vormen van vaak goedbedoelde wetgevingen samen dreigen te leiden tot groot welvaartsverlies binnen onze samenleving?

Anderzijds ondersteunen de eigendomsrechten die in de financiële economie van toepassing zijn, niet langer de intrinsieke band tussen vrijheid en verantwoordelijkheid. Eigenlijk is de financiële sector erin geslaagd om hun winsten voor zich te houden, maar de verliezen op de samenleving af te wentelen, dit als gevolg van hun enorme omvang en (potentieel vernietigende) impact op de reële economie, waardoor er een impliciete vorm van chantage ontstaat. Maar nu rijst de vraag hoe we tot ‘slimme’ regelgeving kunnen komen om de problemen van “moral hazard” uit te schakelen of te vermijden. Dit is waar Marc De Vos naar verwees in zijn citaat van hierboven. Ook het “agent-principaal” probleem in de reële economie moeten we onder ogen (durven) zien, namelijk de groeiende afstand tussen (kleine) aandeelhouders (de principaal) en de ‘kaste’ van managers (de agent). Managers dreigen vaak hun eigen belangen te plaatsen boven deze van de aandeelhouders als eigenaars van het bedrijven. Ook hier geraken de vrijheid van handelen (die bij de managers ligt) losgekoppeld van de verantwoordelijkheid (die bij de aandeelhouders rust).

In tijden van grote crisis en onrust zijn velen op zoek naar nieuwe inzichten en verfrissende oplossingen. Goeroes van allerlei slag spelen hier gewiekst op in. Rifkin behoort zonder twijfel tot deze soort charlatans. Spijtig dat de Tijd en Econopolis, in hun zoektocht om nieuwe, commercieel interessante paden in te slaan, zich hiervoor laten inschakelen. Op zich moet deze zoektocht naar nieuwe inzichten kunnen, maar hierdoor dreigt men soms ook het kind met het badwater weg te gooien en te belanden in een revolutie die de grondslagen van onze samenleving onderuit haalt. Libera! neemt zich daarentegen voor om deze grondslagen die uit de Verlichting stammen, te herontdekken en terug in hun originele waarde te herstellen. Het klassieke liberalisme heeft als politieke filosofie inderdaad nog steeds heel wat te bieden.